

TARIX FANI METODOLOGIYASI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TARIX FANI METODOLOGIYASI

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus
ta‘lim vazirligi tomonidan oliy o‘quv yurtlarining
5a110601 – Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish
metodikasi (tarix) yo‘nalishi talabalari uchun
o‘quv qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan*

O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti
TOSHKENT – 2018

UO‘K: 930.2 (075.8)

KBK: 24.1

A 50

Alimova, D.A.

Tarix fani metodologiyasi [Matn]: o‘quv qo‘llanma / D.A.Alimova, Z.A. Ilxamov. – Toshkent: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. – 324 b.

Mazkur fanning ma‘ruzalari tarix fani metodologiyasi predmetiga bag‘ishlangan bo‘lib, yigirmaga yaqin mavzularni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, tarix fanining asosiy xususiyatlari ochib beriladi, tarixiy bilishning metodologik kategoriyalari ko‘rsatib beriladi, tarixiy manba, tarixiy dalil, tarixiy davr qonuniyatlari tahlil etiladi. Tarix fanining tadqiqot uslublari va tamoyillari, fanlararo yondashuv tamoyillariga alohida e‘tibor qaratilgan. Nazariy bilimlar so‘nggida tarixiy tadqiqotlar bosqichlari, tushuntirish muammolari va tarixiy tavsiflash masalalariga ham to‘xtalib o‘tiladi. O‘quv qo‘llanmadan tarix mutaxassisligi bo‘yicha ta‘lim olayotgan bakalavriatura va magistratura talabalari «Tarix fani metodologiyasi», «Tarix fanining nazariy masalalari» kabi fanlarni o‘qishda, shuningdek, tadqiqotchilar va tarixchi mutaxassislar foydalanishlari mumkin.

UO‘K: 930.2 (075.8)

KBK: 24.1

Tuzuvchilar:

D.A.Alimova – tarix fanlari doktori, professor,

Z.A.Ilhomov – tarix fanlari nomzodi, dotsent.

Mas’ul muharrir:

N.Mustafoyeva – tarix fanlari doktori,

Taqrizchilar:

M.Isxoqov – tarix fanlari doktori, professor.

N.Mahkamova – tarix fanlari doktori,

F.Ismatullayev – tarix fanlari nomzodi, dotsent.

1. Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti Ilmiy kengashi-ning 2017-yil 1-iyuldagi 12-sonli yig‘ilishi qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

2. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Tarix instituti Ilmiy Kengashining 2017-yil 16-iyun 8-sonli yig‘ilishi qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-5488-3-1

© «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018.

Tuzuvchilar tomonidan quyidagi asarlardan qilingan tarjimalar va ularning ilmiy-nazariy xulosalaridan tahliliy ravishda foydalanib, qoʻllanmaga kiritilgan:

Афанасьев Ю.Н. История против эклектики. – М., 1980.

Барг М.А. «Историческое время»: методологический аспект // Новая и новейшая история. 1990. № 1. С. 66 – 67.

Баринова Е.П., Иполлитов Г.М., Бобкова Е.Ю. Основы теории и методологии исторической науки: Учебное пособие в схемах. – М., 2010

Бибииков Г.Н., Бибиикова Л.В. Методология современной истории: историографический очерк. – М.: Фонд современной истории, Издательство Московского университета, 2011.

Бродель Ф. История и общественные науки. Историческая деятельность // Философия и методология истории. Благовещенск, 2000. С. 133.

Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 4. Философско-историческая мысль в Средние века. Византия, Русь, арабский мир, Китай / Философия и общество. Выпуск №2 (58) / 2010. <http://www.socionauki.ru>

Грязнов В.М. Методология научного творчества. – М.: РУДН, 2000.

Иванов Г.М. и др. Методологические проблемы исторического познания. – М., 1981.

Ковальченко Д.И. Методы исторического исследования. – М.: Наука. 2003.

Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – М.: Наука, 1987.

Коллингвуд Р.Дж. Идея истории; Автобиография. – М., 1980.

Лаптева М.П. Теория и методология истории: курс лекций / М.П. Лаптева; Перм. гос. ун-т. — Пермь, 2006. С.159—160.

Мадраимов А., Фузаилова Г. Тарихий манбашунослик. — Т., 2005.

Мелконян Э.Л. Проблемы сравнительного метода в историческом знании. Ереван. 1981.

Парфёнов И.Д. Методология исторической науки. Саратов. 2001.

Перегудов Л. Методология научных исследований. — Ташкент, 2002

Репина Л.П. История исторического знания: пособие для вузов / А.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ю. Парамонова. — 2-е изд., стереотип. — М.: Дрофа, 2006. 45-б.

Репина Л.П. «Новая историческая наука и социальная история». — М., 1998.

Савельева И.М., Полетаев А.В. «История и время». 1997.

Смоленский Н.И. Теория и методология истории. — М.: «Академия». 2007.

Смоленский Н.И. Теория и методология истории: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., — М.: Издательский центр «Академия», 2008. С.16.

Сорокин П.А. Голод как фактор. — М., 2003. С. 4.

Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. — Т.: «Ўзбекистон». 1997.

Топольский Е. Методология истории. Варшава. 1968.

Фролова Е.А. История арабо-мусульманской философии. Средние в.а и современность: Учебное пособие. — М., 2006.

Ясперс К. Смысл и назначение истории. — М., 1991.

SO‘ZBOSHI

Mazkur fanning ma’ruzalari tarix fani metodologiyasi predmetiga bag‘ishlangan bo‘lib, yigirmaga yaqin mavzularni o‘z ichiga oladi. O‘quv qo‘llanmada tarix fanining asosiy xususiyatlari ochib beriladi, tarixiy bilishning metodologik kategoriyalari ko‘rsatib beriladi, tarixiy manba, tarixiy dalil, tarixiy davr qonuniyatlari tahlil etiladi. Tarix fanining tadqiqot uslublari va tamoyillari, fanlararo yondashuv tamoyillariga alohida e’tibor qaratilgan. Sharq tarixnavisligi va tarixnavislik tamoyillarining o‘ziga xosligi haqida so‘z yuritiladi. Nazariy bilimlar so‘nggida tarixiy tadqiqotlar bosqichlari, tushuntirish muammolari va tarixiy tavsiflash masalalariga ham to‘xtalib o‘tiladi. O‘quv qo‘llanmada tarixiy ong, tarixiy xotira masalalariga keng o‘rin berilgan.

Mazkur o‘quv qo‘llanmani tayyorlashda mualliflik tarjimasidan keng foydalanilgan. Mualliflik tarjimasida asosida bir qator tarixchi olimlarning ilmiy va nazariy xulosalaridan, asarlari va monografiyalaridan o‘rin olgan masalalar tahliliy ravishda o‘quv qo‘llanmaga jalb etilgan.

O‘zbekiston tarixining tarixshunoslik masalalariga oid bir qator tahlillar, Sharq tarixnavisligi va tarixnavislikning bir qator o‘ziga xosliklari, zamonaviy tarix fani va sharq tarixchilarining tarix fani sohasidagi nazariy fikrlari tahlili, tarixiy ong, tarixiy xotira va tarixiy meros masalalari, qo‘llanmada O‘zbekiston tarixiga oid ko‘rsatib o‘tilgan bir qator masalalar, tarix fani ilmiy tadqiqot ishlarini tashkillashtirish tamoyillari va vazifalari, tadqiqotlarning ilmiy metodologik jihatlari kabi masalalar mualliflar tomonidan mustaqil ravishda tayyorlangan.

O‘quv qo‘llanmada sharq tarixnavisligida tarix fanining nazariy masalalari, Abu Rayhon Beruniyning tarixiy ilmiy merosi va zamonaviy tarix fanining nazariy masalalari va ularning zamonaviy tarix fanining rivojidadagi o‘rni haqidagi masalalar tarix fani metodologiyasi sohasida ilmiy jihatdan asoslab berishga harakat qilindi.

Shuningdek, dalil interpretatsiyasida mantiqiylik nazariyasi mustaqil nazariya sifatida ilgari surilib, dalilning ichki va tashqi xususiyatlari tushunchalari asoslab berilgan.

O'quv qo'llanmada tarix fanining asosiy xususiyatlari ochib beriladi, tarixiy bilishning metodologik kategoriyalari ko'rsatib beriladi, tarixiy manba, tarixiy dalil, tarixiy davr qonuniyatlari tahlil etiladi. Tarix fanining tadqiqot uslublari va tamoyillari, fanlararo yondashuv tamoyillariga alohida e'tibor qaratilgan. Nazariy bilimlar so'nggida tarixiy tadqiqotlar bosqichlari, tushuntirish muammolari va tarixiy tavsiflash masalalariga ham to'xtalib o'tiladi. O'quv qo'llanma tarix mutaxassisligi bo'yicha ta'lim olayotgan bakalavriatura va magistratura talabalari «Tarix fani metodologiyasi», «Tarix fanining nazariy masalalari» kabi fanlarni o'qishda, shuningdek, tadqiqotchilar va barcha tarix faniga qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

N. Mustafoyeva
tarix fanlari doktori

KIRISH

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston tarixini har tomonlama xolis va ilmiy jihatdan mukammal va tarixiy dalillarga asoslangan holda yoritishga katta e‘tibor berilmoqda. Jahon tarixining ajralmas tarkibiy qismi hisoblangan Vatanimiz tarixi o‘zining nafaqat qadimiyligi, balki uzoq davom etgan tarixiy jarayonlarining jahon tarixiy taraqqiyoti jarayonlariga juda katta ta‘sir etganligi bilan ham jahon ilm ahli e‘tiborini o‘ziga tortib kelmoqda. Aytish mumkinki, O‘zbekiston so‘zi tilga olinganda jahonning turli iqlimlarida yashovchi har qanday insonning ko‘z o‘ngida qadimiy tarix gavdalanadi. Bugungi kunda tarixni nafaqat o‘rganish, balki uni ilmiy jihatdan asoslangan dalillarga tayangan holda, tarixiy jarayonlarning mohiyatini ochib berishda haqqoniylik tamoyillariga asoslangan holda chuqur va atroflicha tadqiq etish hamda eng to‘g‘ri ilmiy xulosalarni taqdim etish har bir tarix tadqiqotchisi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan imzolangan «Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Qarori oliy ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustuvor vazifalarga mos holda, kadrlar tayyorlashning ma‘no-mazmunini tubdan qayta ko‘rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratishni ko‘zda tutish bilan birgalikda bugungi kunda oliy ta‘limning sifati va samaradorligini yuksaltirish borasida pedagoglar oldida katta mas‘uliyat turganligini belgilab berdi.

Tarix, tarixiy haqiqat va uni ilmiy jihatdan xolislik asosida o‘rganish, ayniqsa uni yosh avlodga yetkazib berish bugungi tarix fani oldida turgan eng dolzarb masalalardan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta‘kidlab o‘tgandek, «Millatimiz tarixi haqidagi haqiqat yurtimizning fidoyi, o‘z yo‘lidan, maslagidan, so‘zidan qaytmaydigan farzandlariga

ochilishi lozim. Bilishimiz shart bo‘lgan sahifalarni qunt bilan varaqlash hammamiz uchun ham qarz, ham farz»¹.

Tarix va tarixiy jarayonlar, siyosiy-tarixiy vaziyat ularning ro‘y berishidagi asosiy sabab va xususiyatlarini ilmiy jihatdan tadqiq etishda har tomonlama tahlil qilish tarixiy haqiqatning yuzaga chiqishida katta omil sanaladi. Ayniqsa, turli davrlarda yaratilgan tarixiy ilmiy asarlarda mualliflarning tadqiqot masalalariga turlicha yondashuvlari va fikrlari, xulosalarning turlichaligi, ularni ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilish va tarixiylik, ilmiylik hamda xolislikka asoslanilgan eng to‘g‘ri xulosalarni chiqarish bugungi kun tarixchi mutaxassislari oldida turgan muhim vazifalardan sanaladi.

Bugungi kunda tarix fani sohasida ta‘lim olayotgan talabalar tarixga oid asarlardan foydalanish, ularni tahlil etish kabi o‘zlashtirish uslublari, ulardan foydalanish samaradorligini bilish haqidagi tarixiy tadqiqot uslublari va ilmiy-tarixiy haqiqatga erishish yo‘llarini anglashi lozim.

Hozirgi vaqtda tarixchi mutaxassislarni tayyorlashda va ularning ilmiy tadqiqot malakasini shakllantirishda tarix fanining turli tadqiqot uslublari va yondashuvlari haqida yetarli bilim berish va ularning tarixiy tadqiqotlar jarayonida to‘g‘ri va ilmiy, tarixiylikka asoslangan xulosalarni chiqarishga yo‘naltirish bugungi kun tarix o‘qitishning asosiy vazifalaridan biriga aylandi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning quyidagi fikrlari alohida ahamiyat kasb etadi: «Yomon tomoni shundaki, subyektiv fikr yuquvchan bo‘ladi. Chuqur tahlil, mantiqqa asoslanmagan biryoqlama fikr odamlarni, eng avvalo, tarix o‘qituvchilarini chalg‘itadi. Ular eshitganlarini haqiqat shu ekan, deb o‘quvchilarga ham yetkazishadi. Faqat bahs, munozara, tahlil mevasi bo‘lgan xulosalargina bizga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishi mumkin. Bu – birinchidan.

¹ Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. – T.: «O‘zbekiston», 1996. 92-b.

Ikkinchi masala shundan iboratki, biz komil inson tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor sohasi deb eʼlon qilganmiz. Komil inson deganda biz, avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan oʻzgalarga ibrat boʻladigan bilimli, maʼrifatli kishilarni tushunamiz. Ongli, bilimli odamni oldi-qochdi gaplar bilan aldab boʻlmaydi. U har bir narsani aql, mantiq tarozisiga solib koʻradi. Oʻz fikr-oʻyi, xulosasini mantiq asosida qurgan kishi yetuk odam boʻladi»¹.

Mazkur qoʻllanmada koʻzda tutilgan eng asosiy maqsadlardan biri ham talabalarda tadqiqotchilik, ilmiy izlanuvchanlik malakalarini shakllantirishdan va kelajakda mutaxassis sifatida mukammal tadqiqotlarni amalga oshirish uchun dastlabki tushunchalarni berish etib belgilangan.

«Tarix fani metodologiyasi» fanini oʻqitishda talabalarni bugungi kungacha shakllanib, tarix tadqiqoti sharoitida zarur boʻladigan ilmiy-bilish nazariyasi, tarixni oʻrganish va anglash tamoyillari uslublari bilan tanishtirish hamda ularning xususiyatlari haqida maʼlumot berish asosiy maqsad etib belgilangan. Shuningdek, talabalarni jahon tarixi fanining falsafiy yondashuv asosidagi bilish haqidagi nazariyalar, umumiy ilmiy uslublar, tarixiy bilish yoʻllari, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish uslublari va tamoyillari bilan tanishtirish, tarixi fani tadqiqot uslublari boʻyicha xorijiy mamlakatlar tarixi va Oʻzbekiston tarixiga oid ilmiy adabiyotlar bilan tanishtirish hamda tadqiqot jarayonida tarixchining aniq vazifasini koʻrsatib berish fanning asosiy vazifalari sifatida namoyon boʻladi. Jahon tarix fani metodologiyasining hamma tarixiy davrlarda ham bir maromda mavjud boʻlib turmaganligini hisobga olgan holda tarix fanining metodologiyasi va uning asosiy xususiyatlari tasnif etiladi.

Qoʻllanmada Sharq tarixnavisligi va tarix falsafasi va metodologik jihatlari haqida ham toʻxtalib oʻtish va uning ayrim oʻziga xos jihatlari eʼtibor qaratish koʻzda tutilgan. Maʼlumki, Sharq-

¹ Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yoʻq. — T.: Sharq, 1998. 6-b.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/3829> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3829> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/3829>